

PR. DR. ANDREI ZLĂVOG

REVELAȚIA DE PE DRUMUL DAMASCULUI

**O perspectivă lucanică asupra textului
*Faptele Apostolilor 9,1-30***

DOXOLOGIA
Iași, 2025

CUPRINS

<i>PREFAȚĂ</i> (Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian Tofană)	9
I. PRELIMINARII	13
I.1. Aspecte privind abordarea temei	13
I.2. Importanța, scopul și motivația temei abordate	14
I.3. Sursele de documentare și metoda de lucru	16
I.4. Stadiul actual al cercetării temei	19
II. SAUL – PROTO-PRIGONITOR AL BISERICII CREȘTINE	23
II.1. Contextul social și religios la momentul apariției Bisericii Creștine	23
II.1.1. Biserica primară și organizarea ei	25
II.1.2. Persecuțiile împotriva creștinilor	31
II.2. Saul – cetățean roman și iudeu cu educație rabinică	39
II.3. Saul – persecutor al creștinilor	49
II.3.1. Întâlnirea cu Arhiereul și scrisorile de împuternicire (F.Ap. 9,1-2a)	54
II.3.2. Considerații cu privire la expresia „pe Calea aceasta” (F.Ap. 9,2b)	63
II.3.3. Comunitatea creștină din Damasc, o proiecție teologică a conceptului ioaneic: „Calea, Adevărul și Viața” (În. 14,6)	67
III. DRUMUL SPRE DAMASC: CHEMARE SAU CONVERTIRE?	71
III.1. Pe drumul Damascului (F.Ap. 9,3a)	71
III.2. Lumina și vocea: revelație divină și Tabor actualizat (F.Ap. 9,3b-4a)	82
III.3. Viziunea: iluzie sau teofanie? (F.Ap. 9,4b-7)	88
III.3.1. Ipoteza iluziei	118
III.3.2. Ipoteza teofaniei	124
III.4. Apofatismul întâlnirii cu Iisus pe drumul Damascului	134
III.5. Orbirea trupească: strălucirea slavei lui Hristos sau consecința orbirii sufletești? (F.Ap. 9,8-9; 9,18a)	142
III.6. Prezența în Damasc: prigoană sau întoarcere spre Hristos?	150
IV. SAUL CEL VECHI ȘI PAVEL CEL NOU	155
IV.1. Întâlnirea cu Anania, în Damasc (F.Ap. 9,10-19)	157

IV.1.1. Misiunea lui Anania, primită prin revelație (F.Ap. 9,10-12)	160
IV.1.2. Teama lui Anania și răspunsul Domnului (F.Ap. 9,13-16)	163
IV.1.3. Restaurarea lui Saul (F.Ap. 9,17-19)	165
IV.2. Începutul propovăduirii lui Pavel	168
IV.2.1. Pregătirea pentru apostolat – călătoria în Arabia	170
IV.2.2. Propovăduirea lui Pavel – o mărturisire hristologică (F.Ap. 9,20)	174
IV.3. Pavel – prigonitorul prigonit	177
IV.3.1. Revolta sinagogilor (F.Ap. 9,21-22)	178
IV.3.2. Complotul împotriva lui Pavel (F.Ap. 9,23-24)	181
IV.3.3. Ieșirea lui Pavel din Damasc (F.Ap. 9,25)	184
IV.4. Rezerva ucenicilor față de Pavel (F.Ap. 9,26-30)	186
IV.5. Drumul unei deveniri: de la prigonitor, la Apostol	191
V. CONCLUZII	195
<i>BIBLIOGRAFIE</i>	203
<i>ANEXE</i>	217

PREFAȚĂ

Cartea Părintelui Doctor Andrei Tiberiu Zlăvog, susținută ca teză de doctorat în Teologie, specialitatea Studiul Noului Testament, la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu titlul *Revelația de pe drumul Damascului: iluzie sau teofanie? O perspectivă lucanică asupra textului F.Ap. 9,1-30*, apare ca o noutate în spațiul teologiei biblice românești. Și aceasta pentru că, o astfel de temă, nu s-a mai tratat, la nivel de teză de doctorat, în teologia biblică românească. Din acest motiv, lucrarea de față se poate înscrie, la capitolul contribuției lucanice, ca fiind absolut necesară.

Aria de cercetare a cărții Faptele Apostolilor, cu precădere a problematicii convertirii Apostolului Pavel, în viziune lucanică, este, în general, în cercetarea biblică românească, modestă, sub aspectul anvergurii și diversificării ei tematice, spre deosebire de studiile din cercetarea internațională, care sunt foarte dezvoltate pe acest palier.

De aceea, analiza unei teme precum cea a lucrării de față, la nivelul unei teze de doctorat, adusă la zi cu rezultatele cercetării biblice moderne, precum și cu o bibliografie adecvată, se impunea de la sine.

Dezvoltarea temei este dispusă pe spațiul a trei capitole principale, fiecare având mai multe subcapitole, precedate fiind de *Preliminarii* și urmate de *Concluzii*.

În primul capitol, intitulat *Preliminarii*, autorul prezintă instrumentarul metodologic folosit în cercetare, care include: motivația temei abordate, metodologia și obiectivele urmărite, respectiv stadiul actual al cercetării temei.

Autorul își definește obiectivele cercetării sale prin formulări concise, legate de analiza elementelor care evidențiază personalitatea lui Saul în calitatea sa de prigonitor al creștinilor; identificarea și reliefaarea elementelor care au dus la convertirea sa; analiza critică a personalității sale după momentul convertirii; elaborarea unor concluzii care să evidențieze transformarea post-convertire a Apostolului și care, în cele din

urmă, să constituie un argument împotriva atitudinilor antipauline, provenite din spațiul iudaic sau din cel raționalist.

Toate aceste obiective denotă că autorul cărții de față și-a conturat un spațiu de cercetare amplu, iar prezenta lucrare nu reprezintă decât o fază incipientă în atingerea acestora. De altfel, autorul recunoaște că, în cazul temei alese spre cercetare, nu se poate vorbi totuși despre o noutate absolută, originalitatea lucrării constând, de fapt, în modalitatea unică de reevaluare a acestui subiect.

În capitolul al doilea, *Saul – proto-prigonitor al Bisericii Creștine*, după o scurtă introducere, în care se prezintă, pe scurt, situația generală a lumii la momentul apariției creștinismului, respectiv a superiorității religiei iudaice în privința moralității, autorul se concentrează pe contextul social și religios la momentul apariției Bisericii Creștine, subliniind aspectele definitorii din viața Bisericii primare și persecuțiile împotriva creștinilor de care fac amintire atât Evanghelistul Luca, în Faptele Apostolilor, cât și Apostolul Pavel, în epistolele sale. În acest context, autorul formulează o primă concluzie: creștinismul a dus o luptă cruntă cu cei mai înverșunați potrivnici ai lui, adică: iudaismul și păgânismul roman, dar care luptă a dus la apariția cultului sfinților, atât de folositor creștinilor din toate timpurile. Astfel, autorul detaliază parcursul lui Saul de la uciderea lui Ștefan, primul martir al Bisericii, la experiența de pe drumul Damascului.

Capitolul al treilea, intitulat *Drumul spre Damasc: chemare sau convertire?*, răspunde la întrebarea, dacă evenimentul petrecut la porțile Damascului, și care a condus la convertirea lui Saul, a fost o iluzie sau o teofanie? Saul Îl întâlnește pe Hristos, ceea ce va duce, în final, la oprirea persecuțiilor, consecințele evenimentului fiind, astfel, deosebit de favorabile Bisericii. În acest context, sunt detaliate posibilele variante de traseu spre Damasc, condiții ale călătoriei, dar și aspecte psihologice din trăirile de moment ale lui Saul, care urma să treacă prin experiența convertirii, situată între lumina care l-a învăluit și vocea venită din cer.

Analizând diverse perspective, de la autori patristici la cei contemporani, autorul este de părere că experiența lui Saul se înscrie pe traiectoria Revelației divine. Din acest moment al întâlnirii cu Iisus pe drumul Damascului, viața lui Saul va cunoaște două părți: viața fără Hristos și viața cu Hristos. Totuși, ipoteza viziunii, în lumina concluziilor lui Gala Galaction, la care autorul face referire, îi provoacă pe toți exegeții,

fie creștini, care consideră că ne aflăm în fața unei teofanii, fie ateï, care consideră că episodul a fost o simplă iluzie.

Așadar, Părintele Andrei Zlăvog combate ipoteza iluziei, concluzionând că iluziile constituie o eroare de percepție. Sfântul Pavel a avut, însă, parte de o experiență reală pe drumul Damascului și nu de una iluzorie. Cu toate că experiența este învăluită în mister, autorul își asumă perspectiva lui Gala Galaction în ceea ce privește apofatismul întâlnirii cu Iisus pe drumul Damascului.

Toată această nouă realitate a drumului unei noi deveniri este expusă în capitolul al patrulea, intitulat *Saul cel vechi și Pavel cel nou*. Astfel, autorul întregește dubla ipostază a vieții lui Pavel, aceea de prigonitor al creștinilor și de apostol al creștinătății.

Concluzia autorului este aceea că viața interioară a Apostolului Pavel se reconfigurează total după convertire, dobândind un cu totul alt curs, singura rațiune de a exista fiind aceea de a-I sluji lui Hristos.

Așadar, metoda de lucru, aparatul critic exprimat în notele de la subsolul paginilor, bogăția materialului bibliografic, acuratețea unei exegeze moderne, îmbinată cu perspectiva patristică asupra textului, conferă lucrării de față dimensiunea unei cercetări biblice academice, de referință în spațiul biblic românesc.

Prin urmare, cinste autorului cărții și folos sufletesc cititorilor!

Cluj-Napoca, 30 ianuarie 2025

La sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi: Vasile, Grigorie și Ioan.

Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian Tofană
Facultatea de Teologie Ortodoxă,
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

I. PRELIMINARII

I.1. Aspecte privind abordarea temei

Prezentul proiect de cercetare are ca subiect persoana Sfântului Apostol Pavel și se dorește a fi o exegeză din perspectivă istorică și biblică a textului lucanic F.Ap. 9,1-30, dar și o analiză comparativă cu textele paralele F.Ap. 22,4-16 și F.Ap. 26,9-20, care prezintă evenimentele desfășurate în timpul călătoriei spre Damasc. Episodul petrecut pe drumul Damascului este, în același timp, atractiv, dar și derutant, cititorul având posibilitatea de a retrăi într-un mod intens experiența religioasă a tânărului Saul din Tars. Deoarece relatarea lucanică este săracă în oferirea de informații complete, procesul de prelucrare a dovezilor deținute trebuie abordat cu o anumită precauție.

Actul de cercetare nu va fi limitat doar la obținerea unor concluzii rezultate din analizarea și interpretarea unor studii existente, ci va încerca să obțină dovezi care să confirme sau să infirme ipotezele de lucru.

Subiectul abordat aparține domeniului Teologie biblică nou-testamentară, iar proiectul își propune ca, prin analiza textului biblic, să reanalizeze o imagine clară și să determine dacă evenimentul de pe drumul Damascului a fost o simplă iluzie sau o teofanie.

Coordonatele istorice și biblice sunt necesare pentru a realiza o hermeneutică aplicată textului lucanic din Faptele Apostolilor, care a suferit de-a lungul vremii mai multe studii critice, în încercarea de a-l combate pe Apostolul Pavel. Înțelegerea corectă din perspectivă biblică a acestui episod constituie fundamentul lucrării misionare excepționale pauline, de propovăduire a credinței creștine, care are ca scop mântuirea credincioșilor.

Proiectul de cercetare este unul profund ancorat în textul biblic. Conținutul lucrării este structurat în cinci capitole, fiecare având subcapitole proprii, accentul fiind pus pe analiza elementelor care evidențiază personalitatea Apostolului.

Astfel, primul capitol prezintă considerentele majore care au stat la baza întocmirii lucrării. Exegeza textului F.Ap. 9,1-30 și realizarea unui studiu comparativ cu textele prezentate la F.Ap. 22,4-16 și F.Ap. 26,9-20 reprezintă o analiză minuțioasă a momentului convertirii, eveniment care a determinat apariția celui mai mare misionar al Bisericii.

Al doilea capitol tratează particularități care îl scot în evidență pe Saul în calitatea lui de proto-prigonitor al creștinilor. Un om al convingerilor depline, Saul din Tars a devenit, odată cu însușirea învățăturilor mozaice, un neobosit apărător al acestora și un adversar redutabil al celor care nu se supuneau prescripțiilor Legii.

Al treilea capitol relevă, în baza cercetării, dacă evenimentul petrecut la porțile Damascului și care a condus la convertirea Sfântului Pavel a fost o iluzie sau o teofanie. Astfel, în contextul descris în capitolul anterior, Saul îl întâlnește pe Hristos, ceea ce duce la oprirea persecuțiilor, consecințele evenimentului fiind deosebit de favorabile Bisericii.

Cel de-al patrulea capitol îl prezintă pe Sfântul Pavel în calitatea lui de Apostol. După convertire, viața lui interioară se reconfigurează total, dobândind un cu totul alt curs, singura rațiune de a exista fiind aceea de a-I sluji lui Hristos.

Capitolul al cincilea, ca ultimă secțiune a lucrării, prezintă concluziile care vin să întregască această dublă ipostază a Sfântului Pavel, anume aceea de prigonitor al creștinilor și de apostol al creștinătății. Drumul spre Damasc reprezintă drumul spre un alt destin, un destin marcat de prezența lui Hristos, experiența întâlnirii cu El fiind reflectată în întreaga sa teologie.

I.2. Importanța, scopul și motivația temei abordate

Subiectul abordat are implicații doctrinare imense, pentru că teologia paulină a fost contestată mereu cu scopul de a ataca în mod fundamental doctrina creștină. Lupta purtată împotriva Sfintelor Evanghelii este dusă și împotriva epistolelor pauline, deoarece Pavel reafirmă în epistolele sale ceea ce Evangheliile menționează în paginile lor legat de Învierea lui Hristos.¹ Aspectele practice ale acestei doctrine sunt deosebit de

¹ Episodul Învierii este relatat de către toți Evangheliștii (Mt. 28,5-6; Mc. 16,5-14; Lc. 24,13-35; In. 20,19-31; 21,1-14), subiectul fiind abordat și în epistolele pauline (Rom. 1,4; 6,4-9; 8,11; 1 Cor. 6,14; 15,4-8; 15,20; Gal. 1,1).

importante, deoarece raportarea la teologia paulină influențează viața trăită pe pământ, care trebuie înțeleasă ca timp de pregătire pentru viața veșnică.

Importanța temei sub aspectele noutății și originalității nu constă în titlul ales, ci în experiența dobândită în timpul cercetării, o experiență care se transmite mai departe prin conținutul lucrării. A fi original în cercetarea biblică, înseamnă să te plasezi în contextul social și istoric al temei pentru a înțelege și pentru a vedea în ce mod a fost perceput mesajul divin de către contemporani, mesaj care străbate timpul și devine actual.

În actul de cercetare biblică intervine exegeza, o artă teandrică, ce îmbină efortul cercetătorului cu lucrarea Duhului Sfânt și care deschide sensurile ascunse în literă. Prin această teandrie, exegeza devine o formă de inspirație divină, care-l ajută pe exeget să descopere adevărul teologic, dincolo de sensul literar al cuvintelor.²

Scopul cercetării este acela de a scoate în evidență textele din Faptele Apostolilor care vorbesc despre convertirea minunată a Sfântului Pavel și de a determina prezența reală a Mântuitorului Iisus Hristos în episodul F.Ap. 9,1-30, precum și în textele paralele. Dumnezeu conduce evenimentele din istorie și le conferă acestora un sens care întrece semnificația lor primară. Cercetarea își propune să ofere un răspuns pertinent și o imagine completă asupra episodului petrecut în apropierea orașului Damasc. Analizând concluziile cercetărilor biblice, care au încercat să explice momentul convertirii pauline, încercăm, prin abordarea acestui subiect, să descoperim acele argumente care aduc un plus de lumină în acest caz. Astfel, va fi urmărită atingerea următoarelor obiective:

- analizarea elementelor care evidențiază personalitatea lui Saul, în calitatea sa de prigonitor al creștinilor;
- identificarea și analizarea elementelor care au dus la convertirea Apostolului Pavel;
- analizarea critică a personalității lui Pavel după momentul convertirii;
- elaborarea unor concluzii care să evidențieze transformarea post-convertire a Apostolului și care să constituie un argument împotriva atitudinilor anti-pauline, provenite din mediul iudaic sau din cel raționalist.

² *The Cambridge History of the Bible*, S.L. Greenslade, Cambridge University Press, 2008, vol. 3, p. 309.

Cercetarea științifică presupune aprofundarea atentă a unui subiect cu ajutorul surselor aflate în legătură directă cu tema aleasă și de a oferi o viziune lămuritoare asupra unui text biblic dificil sau chiar derutant pentru cititorul neavizat. Prin abordarea acestui subiect, cercetarea își propune să determine dacă actul care a dus la convertirea Sfântului Pavel a fost o simplă iluzie sau o revelație divină.

Tema este motivată de o înțelegere deplină a convertirii lui Pavel, un episod ce influențează viața credincioșilor și care se manifestă prin încercarea de a urma exemplul Apostolului spre a realiza asemănarea cu Hristos. Un al doilea motiv este acela de a efectua o radiografie minuțioasă a momentului convertirii, în sensul de a detalia relatarea lucanică, ceea ce constituie o provocare.

Proiectul de cercetare este unul plin de curaj dacă luăm în considerare că această temă a fost tratată insuficient în spațiul ortodox, comparativ cu cel protestant, care a oferit o mai mare atenție subiectului. Sigur că Teologia biblică a tratat multe dintre temele sale și de aceea nu putem vorbi de o noutate absolută, însă originalitatea lucrării constă tocmai în modalitatea unică de abordare a acestui subiect.

I.3. Sursele de documentare și metoda de lucru

În tratarea subiectului au fost utilizate, ca surse primare, cărțile canonice ale Sfintei Scripturi, în special exegeza textului din cartea Faptele Apostolilor. Pentru a atinge obiectivele enunțate anterior, în cadrul acestui proiect de cercetare vor fi folosite dicționare biblice, enciclopedii, comentarii patristice și moderne pentru a înțelege cât mai bine textul biblic și pentru a observa multiplele sensuri ale acestuia.³

³ A se vedea: IOAN GURĂ DE AUR, *Omiliile la Fapte*, Ed. Performantica, Iași, 2010; TEOFILACT AL BULGARIEI, *Tâlcuire la Faptele Apostolilor*, Ed. Sophia, Alexandria, 2007; Joseph FITZMYER, *The Acts of the Apostles*, New Haven and London, 1988; Craig S. KEENER, *Acts. An Exegetical Commentary: 3:1-14:28*, Baker Academic, Grand Rapids, 2013; Daniel MARGUERAT, *Gli Atti degli Apostoli. 1 (1-12)*, EDB, Ferrara, 2011; Daniel MARGUERAT, *Gli Atti degli Apostoli. 2 (13-28)*, EDB, Ferrara, 2015; Howard I. MARSHALL, *Acts. An Introduction and Commentary*, InterVarsity Press, Illinois, U.S.A., 1981; Werner NEUDORFER, *Faptele Apostolilor, Comentariu biblic*, vol. VIII-IX, Ed. Lumina lumii, Oradea, 2000; Jaroslav PELIKAN, *Acts. Brazos Theological Commentary on the Bible*, Brazos Press, Grand Rapids, Michigan, 2005.

II. SAUL – PROTO-PRIGONITOR AL BISERICII CREȘTINE

II.1. Contextul social și religios la momentul apariției Bisericii Creștine

La momentul Întropării Mântuitorului Iisus Hristos, *lumea*¹⁰ era organizată și unită în Imperiul Roman, care cunoștea o expansiune fără precedent. Cucerind popoarele și desființând granițele dintre acestea, lumea era cuprinsă într-un singur și mare imperiu, având un singur împărat și o singură capitală: la Roma. Imperiul Roman, dintr-un stat care era constituit, inițial, în jurul Romei, a devenit, prin expansiune, un stat universal, cucerind toate popoarele care se aflau în jurul bazinului Mării Mediterane și nu numai. Imperiul se întindea din Armenia și Arabia, până la Oceanul Atlantic și din nordul Africii, până la Marea Nordului.

Pe lângă interesele principale care vizau dominația politică și militară, se poate vorbi și de interese secundare, cum ar fi pacea și prosperitatea în imperiu. Fiind principalii beneficiari ai acestui context favorabil, cetățenii romani erau adesea invidiați pentru statutul lor social. Prosperitatea imperiului era asigurată de cultură, comerț, armată, administrație și nu în ultimul rând, de căile de comunicații, prin intermediul cărora ideile, fie că proveneau din spațiul romanic, elenic sau iudaic, se propagau cu ușurință. Drumurile pavate asigurau o bună comunicare între capitală și provincii, limba comună fiind greaca.

Din punct de vedere social, lumea în Imperiul Roman era una a extremelor: bogați și săraci, robi și liberi, filozofi și analfabeți. Un mozaic cultural, etnic și religios, în cadrul căruia păgânismul decadent se afla într-o strânsă legătură cu viața politică.

¹⁰ Pentru a desemna suprafața locuită a lumii, atât cât era ea cunoscută în acele timpuri, în spațiul greco-roman era utilizat termenul *οἰκουμένη*. A se vedea: *Dictionary of the Ecumenical Movement*, Edited by Nicholas LOSSKY, Jose Miguez BONINO, John S. POBEE, Tom F. STRANSKY, Geoffrey WAINWRIGHT, Pauline WEBB, Eerdmans Publishing, Grand Rapids, 1991, pp. 741-742.

Lumea păgână nu era lipsită de credință. Multitudinea de zei, temple și ritualuri sacre marcau viața religioasă a oamenilor. Păgânismul, ca religie oficială, se baza pe funcționarii imperiului, care aveau și calitatea de sacerdoți, și, în mod special, pe statutul împăratului de Pontif suprem¹¹, ceea ce îi asigura stabilitatea și rezistența în fața cultelor orientale, care promovau de multe ori idei religioase de factură morală, cum ar fi cele cu privire la nemurire, la păcat sau la renaștere. Păgânismul era, deopotrivă, politeist și sincretist, iar ritualurile religioase se desfășurau în temple încărcate de reprezentări ale zeităților.

Viața morală a cetățenilor era una decadentă. Desfrâul, sub toate formele lui, păcatele împotriva firii, avortul, uciderea sau sinuciderea erau lucruri considerate firești în societatea acelor timpuri, arătându-se astfel disprețul față de firea umană. Lumea păgână era plină de păcate și de nemulțumiri sociale.

În contrast cu celelalte popoare aflate sub stăpânire romană, iudeii erau singurul popor exclusiv monoteist și cu o religie superioară din punct de vedere moral. Simbolul fundamental iudaic, atât din punct de vedere religios, cât și național, era Templul¹² din Ierusalim, conducerea politico-religioasă fiind asigurată de Sinedriu¹³. Cultul

¹¹ O reînviere a credinței în zei a constituit-o *cultul împăratului*, prin care se asigura unitatea imperiului. Împăratul purta titlul de *Pontifex Maximus*, avea prerogative religioase absolute, iar cultul său era considerat religie de stat. În *Apologeticum*, Tertulian menționează că aceia care nu adorau persoana divină a împăratului, care purta și titulatura de *Dominus et Deus*, erau supuși torturilor. Acesta este motivul pentru care creștinii primelor veacuri erau considerați imorali și ateï, iar creștinismul era considerat ofensator la adresa împăratului. A se vedea: Nicolae CHIFĂR, *Istoria creștinismului*, vol. I, Ed. Trinitas, Iași, 1999, pp. 9; 34; 38-39.

¹² Templul de la Ierusalim reprezenta centrul religios al seminițiilor lui Israel și avea o legătură directă cu istoria poporului. Primul Templu a fost zidit de Solomon, la jumătatea sec. X î.Hr. și a dăinuit până la anul 587 î.Hr., când a fost distrus de armatele lui Nabucodonosor. Al doilea Templu a fost rezidit începând cu anul 536 î.Hr. de către Zorobabel, iar cel care i-a redat pentru a treia oară strălucirea a fost Irod cel Mare. Templul reprezenta semnul prezenței reale a lui Dumnezeu și simboliza calitatea de popor ales a lui Israel. A se vedea: Petre SEMEN, *Arheologie biblică în actualitate*, Ed. Trinitas, Iași, 1997, pp. 145-163.

¹³ Sinedriul ori Sanhedrinul (gr. *συνέδριον*) era continuatorul Colegiul Suprem al celor 70 bătrâni ai poporului din timpul lui Moise (Num. 11,16-17), fiind alcătuit din conducătorii politici și religioși ai lui Israel. În componența acestuia erau *fariseii*, care erau tradiționaliști și anti-romani, și *saducheii*, un partid preoțesc aristocratic, loial stăpânirii romane, care era disprețuit de popor. A se vedea: Petre SEMEN, *Arheologie biblică...*, pp. 135-138; *Dicționar Enciclopedic de Iudaism*, Viviane PRAGER (ed.), Ed. Hasefer, București, 2000, pp. 695-696.

mozaic era bine organizat, deși era slăbit, ca urmare a introducerii practicilor păgâne pe teritoriul Țării Sfinte, în timpul domniei lui Irod cel Mare. În afara sanctualelor iudaice, evreii aveau la dispoziție, pentru împlinirea ritualului religios, și sinagoga¹⁴. Aceasta era, pe scurt, situația generală a lumii la momentul apariției creștinismului, o perioadă tristă pentru omenire, marcată de păgânism.

II.1.1. Biserica primară și organizarea ei

Ca urmare a Pogorârii Duhului Sfânt la Cincizecime, a început și kerygma¹⁵ apostolică, bazată pe mărturisirea lui Petru, aceea că Domnul Iisus este „...Hristosul, Fiul lui Dumnezeu Celui viu” (Mt. 16,16-18), Philippe H. Menoud făcând o distincție clară între kerygma, care reprezintă propovăduirea, și didache care constituie actul de învățare.¹⁶

¹⁴ Sinagoga (gr. *συν*-împreună și *αγειν*-adunare) era casa de rugăciune unde se lecturau Scripturile și se învăța Legea (Lc. 4,14-30). Edificiul servea totodată ca școală și ca tribunal. Înainte de captivitatea babilonică, cultul mozaic se desfășura doar la Ierusalim, în celelalte locuri evreii ascultând învățăturile adunați în jurul profeților (4 Rg. 4,38). Deportarea în Babilon a pus capăt celebrării cultului la Ierusalim, ceea ce a determinat probabil apariția sinagogilor. Originea sinagogii este necunoscută, însă există o largă opinie a cercetătorilor care încadrează acesteia la întoarcerea din exilul babilonic. Este sigur faptul că în perioada Mântuitorului Hristos existau sinagogi pretudindeni unde se aflau evrei (Lc. 4,15; 8,41; F.Ap. 13,5; 15,21), acestea fiind centrul vieții religioase și sociale. Sinagoga avea un conducător (F.Ap. 18,8), care putea fi una și aceeași persoană cu învățătorul de Lege sau diferită de aceasta. El prezida serviciul religios și autoriza pe cei care urmau să se roage, iar îngrijitorul era responsabil cu oferirea și păstrarea sulturilor sacre (Lc. 4,20). Mai existau probabil, în cadrul sinagogilor, și distribuitorii de milostenii (Mt. 6,2). Mobilierul sinagogii era simplu, fiind compus din pupitrul cititorului și din scaunele participanților, locul de onoare fiind situat în apropierea dulapului în care erau păstrate sulturile sacre. A se vedea: Constantin MOISĂ, *Dicționar biblic*, vol. 3, Ed. Stephanus, București, 1998, pp. 288-289; *Dicționar Enciclopedic de Iudaism*, pp. 727-729.

¹⁵ Literal, are sensul de *proclamare*. În NT, *kerygma* desemnează activitatea de propovăduire a Sfinților Apostoli, care avea ca temă principală proclamarea Domnului Iisus, ca Mesia (In. 1). Este utilizat verbul *kērissō* cu sensul de a proclama asemenea unui herald. Heraldul era omul integru aflat în slujba împăratului pentru a face proclamațiile publice. Este utilizat de circa 50 ori și termenul *εὐαγγελιζόμαι* (*ευς*-bun și *ἀγγελο*-a anunța) cu sensul de a aduce vești bune, arătându-se conținutul mesajului. *Kērissō* este utilizat și în LXX, atunci când se referă la declarația profetică. A se vedea: J.D. DOUGLAS, *Dicționar biblic*, Ed. Cartea creștină, Oradea, 2008, pp. 1080-1081; Constantin PREDA, *Credința și viața Bisericii primare. O analiză a Faptelor Apostolilor*, rev. ST (2002), nr. 1-2, pp. 29-36.

¹⁶ Propovăduirea reprezintă prima transmitere a mesajului evanghelic, în timp ce actul de învățare urmărește aprofundarea cunoștințelor dobândite prin catehizarea